

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2021.28.2>
УДК 316.722

Людмила Афанасьєва

кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології
Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь

ORCID: 0000-0002-9386-6529
Email: lyulmila.csr@gmail.com

Людмила Глинська

кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології
Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь

ORCID: 0000-0003-2223-2024
Email: glinskay.lyudmila2016@gmail.com

Ірина Букреєва

кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології
Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь

ORCID: 0000-0002-7444-8321
Email: irina.bukreeva@ukr.net

Наталья Глебова

доктор соціологічних наук, доцент кафедри соціології
Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь

ORCID: 0000-0003-3417-1337
Email: nat.qlebova2005@gmail.com

СОЦІАЛЬНА СОЛІДАРНІСТЬ І ЗГУРТОВАНІСТЬ ДІАСПОР ЯК ЧИННИК СУСПІЛЬНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Анотація. У статті здійснений аналіз феномену соціальної солідарності діаспор як одного з головних напрямків розвитку сучасного суспільства в контексті викликів, пов'язаних з проблемою COVID-19. Здійснено аналіз соціальних засад і генези осмислення категорії соціальної солідарності та згуртованості на матеріалах соціальної філософії. Визначено сутність основних наукових підходів до вивчення концептів соціальної солідарності й згуртованості. Солідарність у роботі розглядається як одна з передумов стабільності й соціального порядку. Сучасна наукова дефініція поняття «соціальна солідарність» в суспільних науках означає єдність групи, класу, або дій, які породжують єдність інтересів, цілей, стандартів і взаєморозуміння. Солідаризаційні процеси сучасними зарубіжними і вітчизняними дослідниками сьогодні пов'язуються насамперед з такими феноменами, як кооперація, згуртованість, єдність, суспільна довіра, наявність загальних ідей, поглядів, цілей. Хоча соціальна згуртованість виглядає складним для вивчення концептом, дослідники відзначають його надзвичайну важливість в деталізації категорії солідарності як широкого спектру складників: взаємодопомоги, довіри, сприйняття відмінності, сприйняття справедливості, громадської включеності тощо. З моменту поширення вірусу і хвороби COVID-19 люди у всьому світі стикаються з масштабною надзвичайною й незрозумілою ситуацією, яка є новою для більшості сучасних суспільств. Тому соціокультурне осмислення пандемії як глобальної проблеми набуває сьогодні особливого значення для пошуку засад суспільного згуртування, як засобу зниження напруженості

та соціальної солідарності громад. Автори стверджують, що саме соціальна солідарність й згуртованість спільнот і діаспор є ефективним засобом суспільної протидії сучасним деструктивним чинникам і викликам.

Ключові слова: соціальна солідарність, згуртованість, консолідація, інтеграція, пандемія.

Lyudmila Afanasieva

PhD in Philosophy, Associate Professor of Sociology
Department, Melitopol State Pedagogical University
named after Bogdan Khmelnytsky,
Melitopol

Lyudmila Glinskaya

PhD in Philosophy, Associate Professor of Sociology]
Department, Melitopol State Pedagogical University named
after Bogdan Khmelnytsky,
Melitopol

Natalia Hlebova

PhD in Sociology, Associate Professor of Sociology
Department, Melitopol State Pedagogical University named
after Bogdan Khmelnytsky,
Melitopol

Irina Bukreeva

PhD in Philosophy, Associate Professor of Sociology
Department, Melitopol State Pedagogical University named
after Bogdan Khmelnytsky,
Melitopol

**SOCIAL SOLIDARITY AND COHESION OF DIASPORA
AS FACTORS OF SOCIAL STABILITY IN THE CONVENTION
OF THE COVID-19 PANDEMIC**

Abstract. The article analyzes the phenomenon of social solidarity of the diaspora as one of the main directions of development of modern society in the context of challenges related to the problem of COVID-19. The analysis of social principles and genesis of comprehension of the category of social solidarity and cohesion on the materials of social philosophy is carried out. The essence of the main scientific approaches to the study of the concepts of social solidarity and cohesion is determined. Solidarity in work is seen as one of the prerequisites for stability and social order. The modern scientific definition of "social solidarity" in the social sciences means the unity of a group, class, or action that generates unity of interests, goals, standards, and mutual understanding. Solidarity processes by modern foreign and domestic researchers today are associated primarily with such phenomena as cooperation, cohesion, unity, public trust, the presence of common ideas, views and goals. Although social cohesion seems a difficult concept to study, researchers note its extreme importance in detailing the category of solidarity as a wide range of components: mutual assistance, trust, perception of difference, perception of justice, social inclusion, and so on. Since the spread of the COVID-19 virus and disease, people around the world have faced a large-scale emergency and an incomprehensible situation that is new to most modern societies. Therefore, the socio-cultural understanding of the pandemic as a global problem today acquires special significance for the search for the foundations of social cohesion, as a means of reducing tensions and social solidarity of communities. The authors argue that it is social solidarity and cohesion of the diaspora of communities and communities that is an effective means of social counteraction to modern destructive factors and challenges.

Key words: social solidarity, cohesion, consolidation, integration, pandemic.

Постановка проблеми. Пандемія Covid-19 завдала людству іще не досягнутої індивідуальної, економічної, соціальної шкоди і поставила світову спільноту перед двома можливостями: небезпекою небаченого колапсу і шансом для соціальної солідарності. Вона стала винятковою за характером і наслідками проблемою сучасності, яка викликає потребу єднання зусиль як на глобальному,

міждержавному, державному, так і на рівні міжкультурної взаємодії і взаємодопомоги всіх членів будь-якої спільноти та діаспори.

В умовах українського та європейського сьогодення, коли українські міста в нинішні, надзвичайно складні обставини життя в умовах зовнішньої агресії та окупації її територій, переживають вплив внутрішньо переміщених осіб

одночасно з масою ускладнень, пов'язаних з проблемою COVID-19, загострюється і проблема подолання міжкультурних бар'єрів членів діаспор у багатонаціональних містах. Одним із таких міст є Мелітополь, де мирно співіснує біля ста національностей, функціонує 22 національно-культурних товариства різних діаспор, зокрема, Грецьке товариство, Єврейська громада, Комітет кримських татар, українсько-польське товариство «Полонія», Центр мексиканської культури «Естреа» та інші етнічні групи і громади. Соціальне середовище багатокультурного міста є не тільки осередком для зустрічі різних етносів й діаспор, найбільш динамічним простором для розвитку креативної думки та інновацій, а й акумулює найбільш повну палітру соціокультурних, економічних проблем і протиріч.

Багатокультурні міста найбільш уразливі до Covid-19, адже їх представники мають обмежений доступ до прозорої й зрозумілої інформації, а тому зіткнулися з відчуттями ізоляції, страху, відсутності контролю над ситуацією. Тому важливою є розробка міжкультурного діалогу й стратегій, що сприятимуть досягненню взаєморозуміння й соціальної згуртованості членів діаспор та їхній міжетнічній інтеграції. Країни та представники діаспор у них повинні працювати разом, вчитися один у одного і всіляко координувати свої зусилля задля подолання міжкультурних бар'єрів.

Характер і масштабність проблеми актуалізують громадський і науковий інтерес як до виявлення «маркерів напруги», так і до пошуку системних чинників активізації суспільної солідарності та згуртованості в протистоянні пандемії COVID-19. Адже для того, щоб перемогти вірус, спільноти, діаспори, країни і весь наш багатокультурний регіон повинні працювати разом, вчитися один у одного, всіляко координувати свої зусилля задля досягнення високого рівня солідарності й згуртованості. Саме тому соціокультурне осмислення пандемії як глобальної проблеми набуває особливого значення для пошуку засад суспільного згуртування, як засобу зниження напруженості та соціальної солідарності багатокультурних діаспор, щоб якнайкраще вчитися один у одного і всіляко координувати свої зусилля в складних умовах пандемії COVID-19. Враховуючи той факт, що у вітчизняній науковій думці дуже мало досліджень пандемії з точки зору її цілісного осягнення, дана праця є однією з перших внесків у заповнення прогалин дослідження цієї нагальної проблеми.

Аналіз наукових публікацій. Коріння дослідження категорії солідарності сягає глибокої давнини і має довгу історію, що бере початок від часів античності (Платон, Аристотель). Упродовж століть незмінно виказували глибокий інтерес до проблеми видатні представники соціально-філософської думки (Фома Аквінський, Ж.Ж. Руссо, Т. Гоббс, Дж. Локк, І. Кант, Е. Гуссерль, Е. Дюркгейм, Т. Парсонс тощо). Введення в науковий обіг самого

поняття соціальної солідарності в соціальній філософії Новітнього часу зазвичай пов'язують з ідеями О. Конта про соціальну злагоду.

Серед сучасних вітчизняних науковців, що доклались у своїх працях до розробки проблеми соціальної солідарності та об'єднання через соціальну згуртованість слід відзначити Н. Амельченко, М. Бондаренка, С. Бабенко, О. Боровського, В. Кременя, І. Лосєва, О. Шевченко.

Мета статті: здійснити аналіз наукових підходів до розуміння суті феноменів соціальної солідарності й згуртованості діаспор як важливих чинників суспільної стабільності в умовах пандемії COVID-19.

Виклад основного матеріалу. Якби в людській свідомості існував тільки жорсткий егоїзм, то людство залишилося б у стані варварства. Але, на щастя, в Людини існує інше почуття, яке приваблює її ближче до сусіда, друга, почуття симпатії, терпимості, згуртованості, солідарності. Адже найсильнішою є та людина, яка найменш ізольована, а найбільш незалежною є та, у якої найбільше число контактів і друзів, і саме у цієї людини буде ширший вибір соратників та помічників. Тому, на нашу думку, саме соціальна солідарність тримає разом людей, незважаючи на всі їх відмінності.

Ідея соціальної згуртованості є одним з головних напрямків розвитку сучасного суспільства і ґрунтується на активній участі населення в розв'язанні актуальних проблем його життєдіяльності, подоланні соціальної ізоляції та соціальної дезінтеграції. Цей концепт доволі новий, адже його базові засади були викладені лише в 1990 році, тому наукових досліджень, пов'язаних із ним, небагато. Так у дослідженнях соціальних процесів у програмах Європейського соціального обстеження (ЄСО), де до розгляду беруться традиційна (загальноприйнята) політична участь, нетрадиційна (протестна) політична поведінка, участь у діяльності громадських об'єднань і добровільна робота в об'єднаннях, наразі значимими параметрами стають і різні види неформальної громадської участі поза організаціями й асоціаціями, а також неформальна допомога – різноманітні форми активної індивідуальної та групової допомоги іншим поза соціальними й благодійними об'єднаннями [6, с. 12].

Спільні зусилля людей у борні з різноманітними викликами, їх згуртованість у епоху великих соціальних потрясінь, відображені в багатьох наукових працях давнини та сучасності. Феномен соціальної солідарності і згуртованості став предметом уваги ще античних мислителів. Так, Платон, який розрізняв «людину малу» (індивідуум) і «людину велику» (народ), відзначав, що в основі певного рівня єднання – чи то в інтересах держави, чи то в інтересах групи приватних осіб, чи то самосвідомості людини - лежать процеси, обумовлені наявністю механізмів, що сприяють дружелюбності і відсутності чинників взаємовідторгнення. Аристотель вбачав декілька факторів

соціального єднання і виділяв серед них, кажучи сучасною мовою, соціально-комунікативний (потребу у спілкуванні); соціально-економічний (солідарність на ґрунті майнової рівності); соціально-психологічний (потреба у близьких стосунках і дружбі). Саме тоді було закладено дуалістичне розуміння соціальної солідарності, а саме, солідарність зі схожості і солідарність, що випливає з відмінностей.

Дві протилежні моделі солідарності, «Град Божий» і «Град Земний», в яких прояви феномену ґрунтувались на засадах спільної власності і всепідлеглості Божественному Началу бачимо і в працях мислителів Середньовіччя, зокрема, Августина Блаженного. Вчення Фоми Аквінського відбиває уявлення про подвійну сутність держави: економічну і моральну, згідно принципів якої і відбувається суспільна солідаризація. Філософія Нового часу дає натуралістичне тлумачення солідарності в працях Ж.-Ж. Руссо, який стверджував про природну схильність людей до солідаризації, та протиприродну роль закладеної в ідеї держави соціальної нерівності, що перешкоджає реалізації цієї людської чесноти. Більш новітні теорії англійських філософів XVI–XVII ст. Т. Гоббса і Дж. Локка детальніше окреслюють ціннісно-ідеологічні та нормативні засади людської згуртованості, що забезпечують порядок і регулюють суспільну взаємодію, формування і злагоджене функціонування суспільства [8, с. 62–63].

Найповніше онтологічне обґрунтування поняття солідарності отримало в класичній філософії Нового часу у «категоричному імперативі» І. Канта, згідно якого, автономні за своєю суттю моральні принципи людини, що мають трансцендентальне коріння, незалежні від людського розуму і лежать в основі загальнообов'язкових правил. Таким чином, Кантова онто-етична доктрина стверджує моральну природу і загальнообов'язковість проявів людської і суспільної солідарності [10].

Виникнення і введення в науковий обіг самого поняття соціальної солідарності в соціальній філософії Новітнього часу зазвичай пов'язують з ідеями О. Конта про соціальну злагоду, згідно яким соціальна солідарність ґрунтується на протиставленні альтруїстичних почуттів і намірів людей егоїстичним, які створюються постійним розподілом праці, виникають і реалізуються в сім'ї, а підтримуються в суспільстві за допомогою сили. О. Конта вважають родоначальником соціологічної традиції в дослідженні соціальної солідарності, описаної ним термінами "консенсус", "соціальна гармонія", "злагода".

В рамках феноменологічної традиції методологічні основи дослідження солідаризації закладалися в трансцендентально орієнтованих підходах Е. Гуссерля та концепції Е. Дюркгейма про зумовленість солідарності зростанням функціональної спеціалізації членів суспільства. Структурний функціоналізм Т. Парсонса розглядає солідарність як феномен, що має об'єктивні і

системні соціальні характеристики, однак є максимально динамічним явищем, обумовленим комплексом повсякденних взаємодій акторів, які виступають головною умовою стабільності та відтворення соціальної системи.

В історії наукової думки України важливість ідеї українського національного солідаризму висловлено у знаменитій тезі «спорідненої праці» Г. Сковороди. Не обходить цю проблему і Т. Шевченко, вказуючи на недоліки розділеного соціуму, духовно збідненої еліти, класового егоїзму та відсутність відповідальності рядками «Доборолась Україна до самого краю. Гірше ката свої діти тебе розпинають» [11].

Солідарність і консолідація суспільства визначались наріжною умовою розвитку української національної ідеї ще у XIX столітті в працях М. Костомарова, Т. Шевченка, М. Драгоманова, С. Подолинського, І. Франка. У XX столітті проблемам національного єднання присвячено праці М. Грушевського, В. Винниченка, Д. Донцова та багатьох інших. З огляду на українські політичні реалії того часу, наукова рефлексія цього феномену здійснювалась майже виключно в контексті боротьби української нації за право на самовизначення.

І оскільки по сьогодні існує проблема об'єднання українського народу, що неминуче пов'язане з усуненням певних розбіжностей між громадянами західних і східних регіонів України, прихильниками численних релігійних конфесій, представниками політичних сил, соціальних прошарків, носіями різних ідеологій [4, с. 25] ідею солідарності можна вважати, насамперед, неодмінною складовою ідеології національного розвитку, яку на думку М. Обушного, «жодні зміни у суспільному житті неспроможні знищити», адже вона постає запорукою «усвідомлення спільної мети суспільної діяльності» [7, с. 112].

Таким чином, ідеї солідаризму – орієнтації на суб'єктність усіх членів суспільства, – це ідеологія спільного прориву, спільної творчої еволюції [10, с. 146], як загальногромадянської консолідованої ідеології, що знаходить ціннісне обґрунтування у відповідальності за долю країни. Патріотизм, гуманізм, демократія, соціальна справедливість, освіченість [5, с. 8-16] є актуальними для сучасної України, яка сповідує демократичні цінності, вирішує завдання щодо пошуку та визначення власного оптимального і найбільш придатного шляху державного розвитку, ґрунтуючись на досвіді європейських держав, формуванні та подальшому розвитку системи соціального партнерства [1, с. 198].

Тому можемо стверджувати, що сьогодні відбувається певний відхід від класичних трактувань поняття солідарності, і набуває чинності поняття «нова солідарність». Сьогодні дедалі частіше в ужитку зустрічається поняття «соціальна згуртованість», яку називають «клеєм», що тримає суспільство в єдності.

Сучасна наукова дефініція поняття «соціальна солідарність» (*лат. solidus* - твердий), маючи в

публіцистичному ужитку своїми синонімами одностайність, єдність, єднотлумність, спільність, згоду, в суспільних науках означає єдність групи або класу, або дій, які породжують єдність інтересів, цілей, стандартів і взаєморозуміння, або ж ґрунтується на них, відсилає до таких соціальних зв'язків, які об'єднують людей в одне ціле [3, с. 593]. Солідаризаційні процеси сучасними зарубіжними і вітчизняними дослідниками сьогодні пов'язуються насамперед з такими феноменами сучасності, як кооперація, згуртованість, єдність, суспільна довіра, наявність загальних ідей, поглядів, цілей, належність до певного цілого в різних аспектах та на різних рівнях проявів цього явища: від солідарності малих груп до соціальної солідарності суспільства в цілому, де солідарність розглядається як одна з передумов стабільності й соціального порядку.

Зовсім не випадково це поняття відноситься як до горизонтальних відносин між різними суспільними групами, так і до вертикальних відносин між людьми та владою. Як слушно вказує представник Програми розвитку ООН в Україні Манал Фоуані, «слабкі зв'язки у будь-якому з цих вимірів можуть створювати проблеми. Слабка горизонтальна згуртованість часто призводить до конфлікту, тоді як результатом слабкої вертикальної згуртованості нерідко стає брак довіри між населенням та урядом» [9].

У контексті нашої роботи зазначимо, що в науковому обігу існує класифікація соціальної участі за позитивними результатами, до яких належить соціальна інтеграція спільноти. Участь як прояв соціальної солідарності й згуртованості і як діяльність, що регулює взаємодію між суб'єктами суспільного життя та позитивно впливає на процеси формування довіри, почуття ідентичності, етнічного капіталу, формування міцних соціальних зв'язків та забезпечення належної соціальної підтримки суспільних норм здорового життя досліджувалось такими науковцями, як В. Кеттелл, С. Кертіс, К. Лоусон, С. Велан [14; 15]. Як бачимо, маються на увазі цілком різні форми участі волевиявлення, практичних дій індивіда або соціальної групи в певній колективній діяльності для досягнення соціально-значущого результату, при цьому суб'єктами участі можуть бути окремі представники соціуму, групи, суспільні об'єднання, товариства, організації. Тобто, соціальна участь особистості як характерна риса процесу згуртованості і солідарності в тих чи інших видах діяльності відтворює процеси соціального асоціювання індивідів як у формальних, так і у неформальних контекстах, і залучення їх до культурної, дозвілєвої чи соціальної практики.

В нашому дослідженні ми будемо розглядати соціальну згуртованість як задіяність і участь членів суспільства в політичному, економічному та культурному житті, як почуття солідарності й належності до суспільства, що засноване на ефективному використанні громадянських прав і направлене на досягнення добробуту абсолютної більшості громадян, гармонійні та стабільні

відносини, подолання соціальної ізоляції в ході діяльності.

Тому, хоча соціальна згуртованість виглядає складним для вивчення концептом, дослідники відзначають його надзвичайну важливість в деталізації категорії солідарності як широкого поліаспектного спектру складників: взаємодопомоги, довіри, сприйняття відмінності, сприйняття справедливості, громадської включеності тощо [2].

З моменту поширення вірусу і хвороби COVID-19 державні органи на всіх рівнях уряду і у всьому світі стикаються з масштабною надзвичайною й незрозумілою ситуацією, яка є новою для більшості сучасних суспільств. Крім безпосередньої загрози для здоров'я, що створена пандемією, «майбутнє» вже оголошує про нові виклики для наших правозахисних, соціальних, економічних та інституційних структур, що має очевидні наслідки у всіх областях нашої спільної повсякденної реальності.

Ця концепція, на нашу думку, особливо актуальна для сучасної полікультурної України, зважаючи на конфлікт, що триває на сході країни та пандемію COVID-19, яка проявила глибоку прірву в суспільстві між тими, хто живе відносно комфортно, та найбільш уразливими категоріями, в нашому випадку етнічними групами, вимушено переселеними особами/мігрантами, іноземними студентами тощо. Це пов'язано з тим, що вони мають обмежений доступ до соціальних й медичних послуг, до цих проблем додаються фобії, страхи.

Теперішні події з пандемією коронавірусу ставлять перед людством багато гострих, неприємних і некоректних питань, які стосуються викликів самому буттю людини. Поширення COVID-19 приголомшило своєю швидкістю. Якби такі темпи поширення хвороб наклалися б на глобалізацію в часи Середньовіччя, то людство можливо припинило б своє існування через епідемію чуми.

Сучасна глобалізація має звичайно позитивні сторони, про які постійно розповідають: це економічне зростання, практично необмежене міжнародне спілкування, це свобода пересування. Але глобалізація підвищує вразливість людства від ситуації в окремих регіонах планети, коли регіональна біда стрімко стає вселюдською бідою і загрозою.

Раніше людство мало можливість певним чином ізолюватися, припинити переможну ходу пандемій просто замикаючись у своїх суспільствах, які непогано виконували роль певного запобіжника. Тепер такий запобіжник майже зруйнований. Замість національної обмеженості прийшла тотальна відкритість.

Коронавірус змусить всіх, у тому числі й Україну, замислитися про допустимий рівень відкритості і потрібний рівень необхідної ізолюваності в надзвичайних обставинах, яких, судячи зі всього, в сучасному світі ставатиме дедалі більше. Дії країн під час пандемії коронавірусу

показали, що глобальна солідарність поступилася місцем національним інтересам кожної країни.

З міжкультурної точки зору можна більш детально конкретизувати загрози, з якими в цей час стикаються спільноти та яких слід уникати:

- загрози рівності через зростання соціальної нерівності. Передбачається значне погіршення соціально-економічного становища людей, груп і територій, найбільш уразливих до Covid, якщо середньострокові і довгострокові стратегії ще не розроблені для визначення і вирішення конкретних проблем найбільш уразливих груп та окремих осіб;

- загрози позитивним формам взаємодії через спокусу віддавати перевагу індивідуальним рішенням щодо процесів, які вимагають колективних рішень: глибока криза ризикує зміцнити індивідуальні стратегії для забезпечення самозахисту з небезпекою поділу, маргіналізації та поділу окремих осіб і груп ще більше;

- загрози різноманітності через зростання расизму, забобонів і стереотипів, а також дискримінаційної практики. В останні місяці деякі країни стали свідками публічних виступів проти певних національностей або ненависницьких висловлювань, расового профілювання для контролю над карантинном і блокуванням, підвищення ризику дискримінаційних дій з боку деяких співробітників поліції, підвищення ризику гендерного або гомо-, бі-, трансфобного насильства в ув'язненні;

- обмеження прав людини і основних свобод: державні кордони були закриті, щоб стримувати зараження, введені обмеження на поїздки, а збір і використання особистих даних дозволені в більшій мірі, ніж будь-коли [12].

Висновки і пропозиції. Отже можна констатувати з соціокультурної точки зору цікавість концепту згуртованості й соціальної солідарності в контексті викликів, пов'язаних з проблемою COVID-19, яка полягає і в тому, що він охоплює одразу широке коло суспільних проблем, вирішення яких в своїй єдності і визначає, наскільки суспільство є "разом", "один за всіх", при цьому оцінюючи не лише індивідуальний або загальний рівень, а водночас враховуючи як мікро-, так і макрорівні суспільної взаємодії.

Діяльність, в якій соціальна солідарність проявляється найяскравіше, це громадянська активність. Активна громадська участь є змістовим індикатором згуртованості і сприяє поширенню соціальної справедливості, ефективності державних і громадських послуг, розвитку демократичного суспільства. Зазвичай це вимагає цілеспрямованої діяльності й активного залучення індивідів, груп у процес громадянської та політичної участі. На відміну від громадської, соціальна участь презентує колективну діяльність людей, горизонтальну активність, що здійснюється ними в межах повсякденного життя та спрямована на задоволення суспільного інтересу.

Солідарність та згуртованість є кращим індикатором боротьби проти пандемії, адже її неможливо побороти наодинці. А оскільки виняткові ситуації вимагають виняткових заходів, то не менш важливо забезпечити, щоб демократія і права людини, солідарність і згуртованість знову набули провідної ролі в наших суспільствах.

Солідарність і згуртованість зусиль для подолання пандемії неможливо нав'язати, як і неможливо нав'язати дух патріотизму та поваги до держави, чи виховати його за допомогою тих або інших закликів і декларацій. Лише розумною політикою, твердістю і наполегливістю в утвердженні прав і свобод громадян та засадничих цінностей сучасної цивілізації, професіоналізмом у вирішенні завдань Україна може завоювати довіру всіх своїх громадян і активно залучати їх до розбудови демократичного громадянського суспільства.

1. Амельченко Н. Тематизація та проблематизація солідарності українського суспільства в політичному та інтелектуальному дискурсах. *Українські інтелектуали: погляд із сьогодення*: зб. статей. Київ: видавництво «Дельта», 2006. С. 194-205.

2. Бондаренко М., Бабенко С., Боровський О. Соціальна згуртованість в Україні (досвід аплікації методики bertelsmann stiftung до даних європейського соціального дослідження). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Соціологія. Київ, 2017. № 1(8). С. 58-65.

3. Заблоцький В. Солідарність. Філософський енциклопедичний словник. *Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України*. Київ: Абрис, 2002. 751 с. URL: <https://www.coe.int/en/web/interculturalcities/covid-19-special-page>

4. Коваленко В. Сучасна українська національна ідея як невід'ємний чинник побудови громадського суспільства. *Віче*, 2011. № 23. С. 23–27.

5. Кремень В.Г. Консолідаційна парадигма модернізації України. *Світогляд*, 2014. №5(49). С. 8-16.

6. Лосев Ігор. Глобалізація і коронавірус. (10 грудня 2020 р.). URL: <https://wz.lviv.ua/blogs/409119-hlobalizatsiia-i-koronavirus>

7. Обушний М.І., Примуш М.В., Шведа Ю.Р. Партологія: навч. посіб. 2-ге вид., випр. та доп. / гл. редактор М. І. Обушний. Київ, 2017. 432 с.

8. Соціологія: терміни, поняття, персоналії : навч. словник-довідник / гл. редактор В. М. Пічі. Київ : Каравела, Львів : Новий світ, 2000, 2002. 480 с.

9. Фоуані М. Об'єднання громад через соціальну згуртованість. (5 грудня 2020 р.) URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/blog/2020/connecting-communities-through-social-cohesion>.

10. Шевченко О. С. Філософсько-політичне розуміння концепції солідаризму. *Філософські та методологічні проблеми права*, 2016. № 1 (11). С. 83-91. (12 грудня 2020 р.) URL: <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/philosophy/article/download/384/386>

11. Шевченко Т. Кобзар. Київ: Дніпро, 1999. 672 с.
12. Intercultural Cities: COVID-19 Special page. (5 грудня 2020 р.)
13. Kenneth N., Heiko G. Patterns of Participation: Political and Social Participation in 22 Nations. *WZB Discussion Paper, Berlin*. SP IV 2008-201. (12 грудня 2020 р.) URL: <https://www.econstor.eu/handle/10419/49726>.
14. Cattell V. Poor people, poor places, and poor health: the mediating role of social networks and social capital'. *Social Science and Medicine*. 2001. № 52(10). P. 15 -16.
15. Curtis S., Lawson K. Gender, ethnicity and self-reported health: the case of African-Caribbean populations in London. *Social Science & Medicine*. 2000. № 50. P. 365-385.

References

1. Amel'chenko N. (2006). *Tematyzatsiya ta problematyzatsiya solidarnosti ukrayins'koho suspil'stva v politychnomu ta intelektual'nomu dyskursakh* [Thematization and problematization of solidarity of Ukrainian society in political and intellectual discourses]. *Ukrayins'ki intelektualy: pohlyad iz s'ohodennya: zb. statey*. Kyiv: vydavnytstvo «Del'ta». P. 194-205. [in Ukrainian].
2. Bondarenko M., Babenko S., Borovs'kyi O. (2017). *Sotsial'na z'hurtovanist' v Ukrayini (dosvid aplikatsiyi metodyky bertelsmann stiftung do danykh yevropeys'koho sotsial'noho doslidzhennya)*. [Social cohesion in Ukraine (experience of application of the bertelsmann stiftung method to the data of the European social research)]. *Visnyk Kyivskoho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Sotsiolohiya*. Kyiv, № 1(8). P. 58-65. [in Ukrainian].
3. Zablots'kyi V. (2002). *Solidarnist'. Filofofs'kyi entsyklopedychnyy slovnyk*. [Solidarity. Philosophical encyclopedic dictionary]. *Institut filosofiyi imeni Hryhoriya Skovorody NAN Ukrayiny*. Kyiv: Abrys. 751 p. [in Ukrainian].
4. Kovalenko V. (2011). *Suchasna ukrayins'ka natsional'na ideya yak nevid'yemnyy chynnyk pobudovy hromads'koho suspil'stva*. [The modern Ukrainian national idea as an integral factor in building civil society]. *Viche*. № 23. P. 23–27. [in Ukrainian].
5. Kremen' V.H. (2014). *Konsolidatsiyina paradyhma modernizatsiyi Ukrayiny*. [Consolidation paradigm of modernization of Ukraine]. *Svitohlyad*. №5(49). P. 8-16. [in Ukrainian].
6. Losiev Ihor. (2020). *Hlobalizatsiia ta koronavirus*. [Globalization and coronavirus]. URL: <https://wz.lviv.ua/blogs/409119-hlobalizatsiia-i-koronavirus> [in Ukrainian].
7. Obushnyy M.I., Prymush M.V., Shveda YU.R. (2017). *Partolohiya: navch. posib.* [Partology: a textbook]. 2-he vyd., vypr. ta dop. / hl. redaktor M. I. Obushnyy. Kyiv,. 432 p. [in Ukrainian].
8. *Sotsiolohiya: terminy, ponyattya, personaliyi : navch. slovnyk-dovidnyk* [Sociology: terms, concepts, personalities: educational dictionary-reference book]./ hl. redaktor V. M. Pichi . Kyiv : Karavela, L'viv : Novyy svit. (2002). 480 p. [in Ukrainian].
9. Fouani M. (2020). *Ob'yednannya hromad cherez sotsial'nu z'hurtovanist'*. [Community integration through social cohesion]. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/blog/2020/connectin-communities-through-social-cohesion> [in Ukrainian].
10. Shevchenko O. S. (2016). *Filofofs'ko-politychne rozumynnya kontseptsiyi solidaryzmu. Filofofs'ki ta metodolohichni problemy prava*. [Philosophical and political understanding of the concept of solidarity]. № 1 (11). P. 83-91. URL: <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/philosophy/article/download/384/386> [in Ukrainian].
11. Shevchenko T. (1999). *Kobzar*. [Kobzar]. Kyiv : Dnipro, 672 p. (in Ukrainian).
12. Intercultural Cities: COVID-19 Special page. (2020). URL: <https://www.coe.int/en/web/interculturalcities/covid-19-special-page> [in English].
13. Kenneth N., Heiko G. (2020) *Patterns of Participation: Political and Social Participation in 22 Nations*. WZB Discussion Paper, Berlin. SP IV 2008-201 (dezember 12, 2020 r.). URL: <https://www.econstor.eu/handle/10419/49726> [in English].
14. Cattell V. (2001). *Poor people, poor places, and poor health: the mediating role of social networks and social capital'*. *Social Science and Medicine*. № 52(10). P. 15-16. [in English].
15. Curtis S., Lawson K. (2000). *Gender, ethnicity and self-reported health: the case of African-Caribbean populations in London*. *Social Science & Medicine*. № 50. P. 365-385. [in English].